

Ecologische schuld versus buitenlandse schuld¹

Een Latijns-Amerikaanse kijk op de zaak

JOAN MARTINEZ ALIER

Deze verhandeling neemt de gronden onder de loupe waarop een claim voor een Ecologische Schuld van het Noorden ten opzichte van het Zuiden kan steunen; deze zou tegen de Buitenlandse Schuld kunnen opwegen. Die Ecologische Schuld zou voortvloeien uit Ecologisch Ongelijke Uitwisselingen (het gaat dan om zaken als: de niet-betaalde kosten voor het in stand houden van ecosystemen, bijvoorbeeld, voedende bestanddelen in de bodem; de niet-betaalde kosten voor schade, zoals die welke wordt veroorzaakt door kwik dat wordt gebruikt bij de goudwinning voor export; de niet-betaalde kosten voor het in de toekomst niet langer beschikbaar zijn van hernieuwbare stoffen als tropisch hout en niet-hernieuwbare zoals olie). Ze zou ook voortvloeien uit het Buitensporig Gebruik van Milieudiensten door het Noorden (dan gaat het om: het gebruikmaken, zonder ervoor te betalen, van genetische rijkdommen, als ruwe grondstoffen of als kennis; de schade door imports van afval in vaste of vloeibare vorm die nu niet wordt gecompenseerd; gebruik van koolstof bezinkingen of 'sinks' voor andere gassen in verband met het verhogen van het broeikas-effect of met de ozonlaag). Enkele onderdelen van deze Ecologische Schuld kunnen zonder al te veel problemen in geldtermen worden uitgedrukt. 'Ecologische Schuld' als taalgebruik wordt vergeleken met andere

1 De eerste versie van dit artikel werd geschreven voor de samenkomst rond de Buitenlandse Schuld en het Einde van het Millennium, georganiseerd in juli 1997 in Caracas door het Latijns-Amerikaanse Parlement. Ik ben dankbaar voor de uitnodiging die werd overgemaakt via Gilberto Buenano van CEAMB van de Centrale Universiteit van Venezuela en de ideeën en informatie van Alberto Acosta, Elizabeth Bravo, Carlos Larrea en Hector Sejenovich. De discussie over de Ecologische Schuld werd begonnen rond 1990 door een aantal Latijns-Amerikaanse auteurs zoals M.L. Robleto en Wilfred Marcelo, Deuda Ecologica, Politiek Ecologisch Instituut, Santiago de Chile, 1992, en J.M. Borrero, Deuda Ecologica Testimonio de una Reflexion, FIPMA, Cali 1994. De voorliggende tekst wil dit debat stimuleren.

idiomen om ecologische distributieconflicten te beschrijven, zoals Milieu-Rechtvaardigheid en Milieu-Veiligheid. De claim voor een Ecologische Schuld wordt hier beschouwd als een sterke bijdrage van het Zuiden tot ecologische duurzaamheid in het Noorden.

Trefwoorden: Buitenlandse Schuld, Ecologische Schuld, Ecologische distributieconflicten, Ecologisch onevenwichtige uitwisseling, Internationale externaliteiten, Biopiraterij, Broeikaspolitiek, milieuactivisme der armen, milieurechtvaardigheid, milieuveiligheid

Inleiding

Economische en politieke crisissen die verband houden met de buitenlandse schuld zijn al van bij de onafhankelijkheid van Latijns-Amerika schering en inslag geweest. Er waren momenten dat de crisissen zo ernstig waren dat ze leidden tot buitenlandse militaire interventie. De huidige Buitenlandse Schuld crisis is voor het continent als geheel zelfs nog belangrijker dan in vroegere tijden, bijvoorbeeld als ze wordt afgemeten aan het percentage van het BNP of exportinkomen dat de schuldaflossingen vormen. De discussie over het kwantificeren en opeisen van de Ecologische Schuld is daarentegen vrij recent; ze is pas de laatste tien jaar op gang gekomen. De huidige Buitenlandse Schuld die werd opgebouwd tijdens de jaren negentienhonderdzeventig en -tachtig en nu opnieuw, omwille van de crisis van 1998, blijft de politieke economie van Latijns-Amerika overheersen, ook al worden allerlei plannen toegepast om ze te reduceren. Er is reeds meer afbetaald dan er ooit geleend werd, maar toch is de totale Buitenlandse Schuld blijven groeien; in 1977 bedroeg ze al meer dan 600.000 miljoen US\$. Is de Buitenlandse Schuld een algemeen erkend probleem, de Ecologische Schuld is een nieuw idee dat we in dit artikel zullen analyseren. Het is helemaal niet moeilijk om gelijk welke zaal toehoorders in Latijns-Amerika zwaar onder de indruk te brengen van de hoeveelheid dollars die elk kind in dat continent als schuldenlast meekrijgt van bij de geboorte; heel wat lastiger is het om interesse te wekken voor de theoretische positie van schuldeiser die datzelfde kind inneemt als de rekening van de Ecologische Schuld gemaakt wordt. Ecologiegeschiedenis begint nu mee te helpen met gedetailleerd onderzoek op dat gebied, maar desalniettemin is er in de politiek eigenaardig genoeg veel meer belang gehecht aan financiële aangelegenheden dan aan het verlies van natuurlijk erfgoed. Het loont dus wel de moeite zich eens af te vragen waarom de idee van de Ecologische Schuld nieuw is, ondanks het in Latijns-Amerika algemeen verbreide historische besef van vernietiging en plundering van natuurrijdommen (iets wat wordt uitgedrukt door vroegere zowel als hedendaagse auteurs, van Jose Bonifacio of Mariano de Rivero tot Eduardo Galeano).

Welke relatie bestaat er tussen de Buitenlandse Schuld en de Ecologische Schuld? Deze relatie heeft twee hoofdaspecten. Het eerste is de claim voor de Ecologische Schuld vanwege zowel ondergewaardeerde exportgoederen (omdat hun prijs geen rekening houdt met de verschillende lokale en globale, sociale en milieukosten), als wegens gratis geleverde milieudiensten. Neem bijvoorbeeld de

olie die Mexico uitvoert naar de Verenigde Staten (een land dat grootschalig olie-invoerder is geworden). Welnu, die olie wordt beneden de prijs verkocht, alleen al omdat er geen rekening wordt gehouden met de veroorzaakte vervuiling in de ontginningsgebieden van Tabasco en Campeche, noch met de bijkomende kosten die negatieve effecten in verband met Mondiale Klimaatsverandering met zich meebrengen, en ten slotte omdat de toekomstige vraag voor Mexico zelf evenmin is ingerekend.

Kennis van landbouw- en medische genetische rijkdommen (chinchona officinalis, de aardappel, maïs, etc.) werd ook uit Latijns-Amerika uitgevoerd tegen zero kostprijs, of op zijn best spotgoedkoop, terwijl absorptie van koolstofdioxide door nieuwe plantengroei of door de oceanen gratis werd verstrekt. Het is, in zekere zin, alsof wij, de rijken van de wereld, er van uit gaan dat we eigendomsrechten hebben op alle koolstofdioxide-bezinking: de oceanen, de nieuwe plantengroei en de atmosfeer. Daarom kan een Ecologische Schuld, van het Noorden tegenover het Zuiden, worden gevorderd, ondanks de moeilijkheid om deze in financiële termen te vertalen, en kan deze schuld beschouwd worden als een tegengewicht voor de Buitenlandse Schuld. Door vandaag zijn aanspraken op een Ecologische Schuld op de politieke agenda te plaatsen zou het Zuiden zijn best mogelijke bijdrage kunnen leveren om de economieën van het Noorden in de richting van ecologische duurzaamheid te bewegen. Het tweede aspect van de verhouding tussen de Buitenlandse Schuld en de Ecologische Schuld werd reeds meer gedetailleerd bestudeerd. Op welke manier leidt de verplichting om de Buitenlandse Schuld en de interesten hierop af te betalen tot een verloedering van het leefmilieu (en verhoogt zij aldus de Ecologische Schuld)?

Het is inderdaad zo dat het, om de Buitenlandse Schuld en haar interesten te betalen, noodzakelijk is een surplus te produceren (m.a.w.: de productie moet hoger liggen dan de consumptie). Dit surplus zou gedeeltelijk kunnen komen van een werkelijke productiviteitsverhoging (meer productie per gewerkt uur), maar ze komt ook van de verarming van de mensen in de schuldbeladen landen en van misbruik van de natuur. Terwijl schulden aangroeien via interesten, kan de wereld van de natuur niet meegroeien tegen een tempo van vier of vijf procent op jaarbasis. Niet-hernieuwbare grondstoffen zoals olie en mineralen worden niet echt 'geproduceerd', maar kwamen vele jaren geleden tot stand, en worden nu ontgonnen en verbrand, waarbij ze dan nog een resem negatieve effecten teweegbrengen. Hernieuwbare grondstoffen, dan, die hebben biologische groeiritmes die trager zijn dan de economische vaart die hen van buitenaf wordt opgedrongen. Biodiversiteit wordt traag geproduceerd door de evolutie, maar erodeert snel onder de economische groeidruk. Als de interesten hoog zijn en het gewicht van de Buitenlandse Schuld zwaar is, dan wordt de toekomst ondergewaardeerd, en worden milieukwesties weggemoffeld ten voordele van het heden. En omgekeerd, als we nu weinig waarde hechten aan toekomstige problemen met grondstoffen-schaarste, aan verlies van biodiversiteit, en aan het groeiend broeikas-effect, dan verhoogt het niveau waarop de natuur wordt uitgebuit. Deze overwegingen zijn relevant voor de ecologie van de landen met schuldenlast; dit werd door Frederick Soddy, de ecologische econoom en nobelprijswinnaar chemie, acht jaar geleden

aangestipt. In tegenstelling tot reële rijkdom, die onderworpen is aan de wetten van de thermodynamica, zijn geldschulden (met name financiële rijkdom, of zoals Soddy het uitdrukt: 'virtuele rijkdom') niet onderhevig aan entropische aftakeling door de tijd, maar groeien integendeel aan door samengestelde interesten.² Natuurlijk en gelukkig staat de menselijke economie open voor invoer van energie en materialen, en is ze 'anti-entropisch' in de zin dat ze groeiende niveaus inzake complexiteit en organisatie bereikt. Maar reële productie mag niet worden verward met destructie of degradatie. Het wordt onmogelijk een schuld af te lossen die groeit tegen samengestelde interestvoet met het opofferen van mensen en natuur, die ook voortdurend tegen samengestelde interestvoeten zou moeten groeien.

Ecologisch Onevenredige Handel

Zwart goud (dat wordt geëxporteerd zonder acht te slaan op de grondregel die in 1936 werd geformuleerd door Uslar Poetri, van het 'heraanplanten' om een economisch en ecologisch duurzaam inkomen te behouden, en ook zonder zich zorgen te maken over de lokale milieu-impact of de stijging van het broeikas-effect), groen goud, dat gestolen werd en nu opnieuw het voorwerp vormt van nieuwe bio-prospectiecontracten die door anderen biopiraterij worden genoemd, wit goud, van de hydro-elektrische fabrieken die geregeld, (zoals met Tucuruí in Brazilië), woudgebieden onder water zetten, biodiversiteit vernietigen, hele volksverhuizingen en ziekten veroorzaken, allemaal om stroom te produceren om bauxiet en aluminium te kunnen exporteren (Brazilië subsidieert Japan, het geeft elke kwh. weg voor 1 dollarcent, of 0,35 fr.), en ten slotte geel goud, een product waarvoor het verwijderen van reusachtige hoeveelheden materiaal vereist is om er een paar grammen van te krijgen, en waarvan het amalgaam nog steeds wordt aangemaakt met kwik (hetzelfde kwik van Huancavelica dat de mijnwerkers van Potosí vergiftigde). Een lange geschiedenis van natuurplunderingen is het, en ze is zeker niet te wijten aan bevolkingsdruk op natuurlijke grondstoffen, maar aan de druk van export. Er wordt alsmaar meer geproduceerd om in staat te blijven de Buitenlandse Schuld af te betalen, dermate zelfs dat zonder aandacht te schenken aan de ecologisch niet houdbare aard van de exporten, het normaal is geworden om het gewicht van de Buitenlandse Schuld te meten in termen van de verhouding tussen de aflossing van de schuld en het inkomen uit export, en zo te concluderen dat de Buitenlandse Schuld aan gewicht verliest wanneer dat quotiënt vermindert.

Met de golf van neoliberalisme in de jaren 1980 en 1990 – wat herinneringen oproept aan andere perioden in de geschiedenis van Republikeins Latijns-Amerika – duikt de kwestie van ongelijkheid in de handelsrelaties weer op. Er wordt meer en meer uitgevoerd, en uiteindelijk worden de grondstoffen opgebruikt, en toch is de schuld nu groter dan in het begin, zoals gebeurde met Peru in de guano periode tussen 1840 en 1880. Hoe komen we tot een alternatieve ontwikkeling, of een alternatief voor ontwikkeling dat niet steunt op schadelijke of niet-duurzame handel? Alhoewel een kwantitatieve exportindex, (dat is het aantal geëxporteerde ton), geen effecten aantoont zoals de toxiciteit van materialen, noch het verlies aan

.....
2 Frederick Soddy, 1992, *Cartesian Economics*, Henderson, London.

biodiversiteit, toch toont die op een bepaalde manier wel de impact die deze exporteconomieën hebben op het leefmilieu. Uit de statistieken van recente jaren kunnen we aantonen dat de kwantitatieve exportindex (in ton) aanzienlijk is gestegen (tabel 1).

Tabel 1: Kwantum index van Latijns-Amerikaanse Export (1990= 100) en monetaire waarde van exporten F.O.B. (uitgedrukt in constante 1990 US\$ miljoenen)

	Kwantum aan exporten	Monetaire waarde
1980	59,4	80.932,5
1982	65,1	88.656,5
1988	91,0	124.687,5
1990	100,0	136.286,0
1991	104,7	142.653,4
1993	111,3	151.693,1
1994	131,6	164.732,6
1995	145,3	198.060,1

Bronnen: CEPAL, United Nations, Annual Statistics from Latin America and the Caribbean, 1996, tables 283 and 289.

Het is waar dat het aandeel, op percentagebasis, van Latijns-Amerika in wereld-exporten (gemeten in monetaire termen), dat slechts in de orde ligt van 5 procent van het totaal, lichtjes gedaald is in de laatste tien jaar, wegens de aangroei in de waarde van de Aziatische exporten. Maar dit is een ecologisch misleidende monetaire indicator, want de hoeveelheid aan Latijns-Amerikaanse exporten is op vijftien jaar zo'n 245% gestegen (tabel 1), en in de jaren 1990 steeg ze jaarlijks met 10%.

Deze Latijns-Amerikaanse gegevens, die deel uitmaken van een algemene tendens tot kwantitatieve toename van de wereldhandel, neigen ertoe de hypothese te weerleggen van een 'dematerialisering' van de wereldeconomie die sommige studies van het 'industriële metabolisme' van de rijke economieën nogal voorbarig menen ontdekt te hebben. Buiten de index van geëxporteerde tonnen die een groeitendens toont, zou het nuttig zijn een andere Kwantum index te maken (die nog steeds bestaat in officiële cijfers en die zeker groei zou aantonen) om al het verwerkte, vernietigde of verplaatste materiaal aan te duiden om tot deze export-niveaus te komen. Bijvoorbeeld, om een ton aluminium te kunnen exporteren is een grote inbreng van bauxiet nodig, en om dat bauxiet te ontginnen en verplaatsen is het nodig nog veel meer materiaal te verplaatsen en plantengroei te vernietigen. Wil men een klein grammetje goud exporteren, dan moet daarvoor een massa plantengroei worden vernietigd, een massa aarde verplaatst en water vervuild. Koffieteelt ging regelmatig ten koste van het oorspronkelijke woud en gronderosie, zoals gebeurde in Brazilië. Om cocaïne te kunnen exporteren wordt een massa aarde geërodeerd (cocabladeren telen op hellingen en in gevaarlijke omstandigheden), worden rivieren vervuild door de productie-inputs. Dat betekent dat zelfs hoog geprijsde producten met een laag volume grote milieu-impact met zich kunnen meebrengen. Zo zou het op het eerste gezicht een goed idee kunnen lijken om

.....

papier uit te voeren, of tenminste toch papierpulp, in plaats van spaanders of stammen (zoals Brazilië i.vgl.m. Chili) want dit veronderstelt minder volume tegen een hogere prijs, en veronderstelt een hogere 'toegevoegde waarde' in economische termen. Maar vanuit ecologisch oogpunt zijn de gemaakte brokken daarom niet minder groot. De vernietiging van primair woud of de impact van eucalyptus- of pijnplantages zal minder zijn (voor dollars uit export) in het ene geval dan in het andere, maar er zijn grotere externaliteiten in het industriële proces (organochloriden, aanzienlijk meer energiegebruik in de productie, alhoewel minder in het transport).

Denken we even terug aan de Latijns-Amerikaanse theorie over de verslechtering van de handelsvoorwaarden vanaf 1949, die door de Argentijnse econoom Prebisch, en door CEPAL werd ontwikkeld. Die theorie verklaart waarom productiviteitsstijgingen in de primaire exportsector (meer productie per arbeider dankzij technologische verandering) worden vertaald in lagere prijzen, omdat er vele internationale concurrenten zijn die dezelfde primaire materialen produceren (in weerwil van pogingen tot kartelvorming). De exportarbeiders waren arm en verkochten hun arbeid goedkoop, terwijl de prijs van geïmporteerde afgewerkte producten of geïmporteerde diensten niet daalde in verhouding met deze productiviteitsstijgingen, omdat de marktstructuur eerder oligopolistisch van aard was, en de arbeiders, die gesyndiceerd waren en vrij van al te grote economische problemen, want ze werden degelijk betaald, in staat waren hun lonen ten minste in verhouding tot de aangroei van de productiviteit te laten stijgen.

Deze theorie staat bloot aan welbepaalde tegenwerpingen. Zo kunnen bijvoorbeeld in sommige periodes economieën groeien op basis van primaire exporten, en deze open economieën kunnen aanzienlijke stedelijke en industriële bases scheppen (zoals de geschiedenis van Buenos Aires tot 1925 aantoonde). Dit werd "the staple theory of growth" genoemd, de theorie van economische groei, gebaseerd op de primaire export, en toegepast op landen als Canada, Nieuw-Zeeland, Australië en de Scandinavische landen. Een andere tegenwerping bestaat erin dat industriële producten en diensten onderhevig zijn aan commerciële concurrentiedruk die hun prijzen zal doen dalen, zoals het geval is geweest met auto's en informatietechnologie. Maar de theorie van de verslechtering der handelsvoorwaarden (die de basis vormde voor het Latijns-Amerikaanse 'imports substitutie'-beleid) is wel degelijk relevant in de huidige neoliberale exportgolf.

Het economisch denken van CEPAL in de jaren tussen 1950 en 1973 nam geen ecologische aspecten op in de Latijns-Amerikaanse agenda³. In haar creatieve fase waren de denkers van CEPAL onorthodoxe economen, maar ze bleven economen. Nu herstelt de nieuwe doctrine van ecologisch ongelijke handel deze

.....

3 De eerste noemenswaardige ecologische bijdrage van CEPAL waren de uitstekende boekdelen door Oswaldo Sunkel en Nicolo Gligo samengesteld, *Development Styles in Latin America*, Fondo de Cultura Economica, Mexico 1980. In de jaren 1980 en 1990 trachtten Axel Dourojeanni en Nicolo Gligo CEPAL mee te krijgen in de richting van ecologische economie, wat in die jaren van groeiende dominantie van de orthodoxe liberale economie allesbehalve gemakkelijk was. Die orthodoxie is niet zomaar een ingevoerd product, maar heeft diepe Latijns-Amerikaanse wortels, met herinneringen aan de gouden exporttijden in sommige landen tot de jaren 1920.

oude onorthodoxe Latijns-Amerikaanse ideeën en vervolledigt ze met een ecologisch-economische analyse, buiten instellingen zoals CEPAL.

De discussie over ongelijke handel zal opnieuw opduiken als onderdeel van het ecologische debat, in NGO's en academische tijdschriften, en in universiteiten, en misschien in sommige politieke groeperingen en regeringen. Ze zal opnieuw opduiken, niet alleen omdat er periodes zijn waarin er een reële achteruitgang in de prijs van exporten, vergeleken bij die van importen, voorkomt (zoals Prebisch en de CEPAL duidelijk hebben gemaakt), en dit niet alleen omdat vele uren van slechtbetaalde arbeid uitgevoerd worden in ruil voor enkele goedbetaalde uren, (iets waarvoor de Marxistische economen hadden gewaarschuwd), maar ook omdat de uitwisseling ecologisch ongelijk is. Producten worden uitgevoerd zonder in de prijzen ervan de milieuschade op lokaal en wereldvlak mee te rekenen, eigenlijk zelfs zonder de schade in fysieke termen te berekenen. En bovenop deze milieuschade moeten we dan nog de schade aan de menselijke gezondheid toevoegen. Ondertussen worden producten uitgevoerd waarvoor de natuur heel veel tijd heeft nodig gehad om ze voort te brengen en die worden ingeruild tegen snel vervaardigde goederen en diensten.

Dit zijn producten die op het eerste gezicht ecologisch duurzaam lijken, maar het niet zijn. De guano van Peru was een hernieuwbare grondstof die werd uitgevoerd tegen een veel sneller tempo dan zijn hernieuwbaarheid. Guano is dezelfde grondstof (alhoewel ze in een later stadium komt in de tropische ketting) als vismeel, dat ook door Peru werd uitgevoerd tegen een niet-duurzaam tempo in de jaren 1960 en 1970. Bij de export van Eucalyptus omvat de prijs niet het verlies aan bodemvruchtbaarheid noch de effecten ervan op de beschikbaarheid van water. Het mag dan wel zo lijken dat de export van landbouwproducten een duurzame activiteit zou zijn die wordt ondersteund door de fotosynthese gebaseerd op zonne-energie, maar deze export neemt ook voedingsmiddelen met zich mee (bijvoorbeeld potassium in bananen) waarvoor niet betaald wordt in de exportprijs. De paradox is van die aard dat Argentinië samen met Haïti bij de Latijns-Amerikaanse landen voorkwam die het minst meststoffen per hectare gebruiken, omdat het terugvalt op de natuurlijke vruchtbaarheid – maar die blijft niet eeuwig duren – van de Pampa. Buiten dit probleem veroorzaken landbouwexportgewassen normaal gezien ook een simplificering van de biodiversiteit – vergelijk koffie in plantages met koffie onder de schaduw van en in combinatie met andere gewassen.

De Latijns-Amerikaanse economieën zijn in aanzienlijke mate afhankelijk van een aangroei in de export van olie, gas, mineralen zoals ijzer, koper en goud, evenals hout en voedingsmiddelen zoals soja en vismeel. Er is sprake van een 'her-primatisering' van deze economieën, alhoewel de milieugevolgen nu veel ernstiger zijn dan met de eerdere exportgolven het geval was. Zelfs de zogeheten 'niet-traditionele export' zoals bloemen of garnalen, zijn primaire export met enige toegevoegde bewerking. Het is wel waar dat bepaalde streken van Latijns-Amerika, zoals Sao Paulo, ontsnappen aan de tendens tot herprimatisering (het zijn integendeel zelfs gebieden die energie en materialen importeren en industriële goederen exporteren, zoals auto's en diensten). In tegenstelling tot Sao Paulo wordt een

ander deel van Brazilië, het noorden, tot een streek gemaakt van enorme nieuwe projecten voor mineralenontginning met spoorwegen rechtstreeks naar de kust, in overeenstemming met het oude model van ontginnings'enclaven', die slechts weinig links hebben met de regionale economie. Het Matto Grosso gebied in het zuidwesten van Brazilië, dichtbij Paraguay en het oosten van Bolivië, maakt zich ook op om een grote landbouwexportzone te worden, misschien via de Paraguay-Parana waterweg, een project dat een hele ecologische controverse heeft veroorzaakt. Andere streken in Latijns-Amerika worden 'valselijk' geïndustrialiseerd, zoals de Mexicaanse grensstreek, met haar importen van intermediaire inputs voor de 'maquila'-industrie⁴. Zelfs landen die al stevig geïndustrialiseerd zijn, zoals Argentinië en Chili, zijn aan het 'herprimatiseren'. Het was dus met reden dat Rayen Quiroga en haar medewerkers aan het Instituut voor Politieke Ecologie van Santiago een debat opstartten in Chili over de ecologische gevolgen van handel door de Chileense economie te beschrijven als "De Tijger zonder een Jungle", vermits een deel van de Chileense economische groei gebaseerd is op de versnelde export van mineralen, visproducten en hout van primaire wouden (zoals lork, bijvoorbeeld, die wordt verwerkt voor de export naar Japan; de lorken hebben honderden jaren nodig gehad om te groeien).⁵

De recente pogingen om 'Fair Trade' netwerken te organiseren door samenwerking tussen het Noorden en het Zuiden (consumenten, die, bijvoorbeeld, bereid zijn een hogere prijs te betalen voor geïmporteerde 'organische' koffie) steunen op de bereidheid om bepaalde sociale en milieukosten in de prijs te verrekenen. Omgekeerd zijn die kosten niet 'geïnternaliseerd' in de prijzen die bij normale productie en marketing worden toegepast. Deze pogingen tot eerlijke handel zijn een teken van het bewustzijn in minderheidssectoren van het Noorden, dat internationale prijzen zulke kosten niet dekken en dat het nodig is meer te betalen, als we het mogelijk willen maken dat geëxporteerde producten op ecologisch en sociaal duurzame wijze worden geproduceerd.

Ecologisch ongelijke handel spruit dus voort uit twee oorzaken. Allereerst ontbreekt het meestal aan de noodzakelijke kracht in het Zuiden om de negatieve

4 N.v.d.r.: Het maquiladora Programma werd gestart in 1965. Sindsdien hebben meer dan 2000 VS-bedrijven er gebruik van gemaakt om hun productie naar Mexico te verhuizen. (Zie ook Oikos 7, p. 30, vnt. 7) .

Onder dit programma kan een onderneming:

- 100% in buitenlandse handen blijven.
- Alle productiebehoeften, machines, werktuigen en materialen en componenten taksvrij importeren in Mexico.
- In Mexico producten produceren, verwerken, herstellen, sorteren, verpakken.
- Een groot deel ervan op de Mexicaanse nationale markt verkopen.
- Hun in Mexico betaalde BTW recupereren.
- Hun bedrijf mag Amerikaans manager-personeel als staf hebben.
- Haar goederen vershippen naar de VS en Canada onder de voordeeltarieven van NAFTA, voor zover ze voldoen aan de NAFTA oorsprongsvoorwaarden.

Bedrijven in handen van de VS reloceren hun productie naar Mexico om te genieten van de lage arbeidskosten. Heel wat van deze VS-ondernemingen besparen tot 30.000 \$ per directe werknemer per jaar. (Info: bsainz-collectron@worldnet.att.net)

5 Rayen Quiroga, 1994, *Tigre Sin Selva*, Environmental consequences of the economic transformation of Chile: 1974-93 Instituto de Ecologia Politica, Santiago de Chile, 1994.

lokale externaliteiten in de exportprijzen te verrekenen. Armoede en gebrek aan macht dwingen ertoe het lokale leefmilieu en de gezondheid goedkoop te verkwanselen, zelfs al betekent dit daarom nog geen gebrek aan milieubewustzijn, maar gewoon een gebrek aan economische en sociale macht om zowel gezondheid als leefmilieu te beschermen. In de tweede plaats is de natuurlijke tijd die noodzakelijk is om de goederen die het Zuiden exporteert te produceren vaak langer dan de tijd nodig om de geïmporteerde afgewerkte goederen en diensten te produceren. Vermits het Noorden heeft kunnen profiteren van een ecologisch ongelijke handel, is dit een van de elementen die in de Ecologische Schuld mee in rekening moeten gebracht worden.

Ecologische voorwaarden en 'aanpassingen': de vraag herformuleren

Het Zuiden heeft toegestaan dat het Noorden op het vlak van leefmilieu voor moraalridder heeft kunnen spelen, en het werd toelaatbaar geacht dat landen wiens levenswijze onmogelijk kan worden overgenomen door de hele wereld, de anderen zonder blozen de les mochten lezen over hoe ze ecologische duurzaamheid kunnen bereiken. Een voorbeeld: Mexicaanse, Venezolaanse en Colombiaanse vissers krijgen ervan langs omdat ze dolfijnen doden bij het vissen op tonijn voor de export. Het opheffen van het VS-tonijnvisserij-embargo waaronder Venezuela, Mexico, Colombia en andere Latijns-Amerikaanse landen geplaatst waren brengt dit interessante geval van ecologische voorwaarden voor export aan het licht. Het embargo was opgelegd omdat de methodes om op tonijn te vissen de dood van dolfijnen veroorzaakten. Om tot definitieve opheffing van het embargo te komen werden de tonijnvissersvloten verplicht zich te onderwerpen aan inspectie door de United States National Marine Fisheries Service, een verplichting die ongetwijfeld een zekere mate aan rancune omwille van dat 'eco-kolonialisme' met zich meebracht. De visserij-industrieën van de landen die onder dat embargo vielen houden, met steun van de publieke opinie, staande dat het embargo gewoon een slechte vermomming is om de protectionistische commerciële belangen van de Verenigde Staten en hun Aziatische partners te dienen.⁶ Maar de dood van dolfijnen is, en was altijd al, wreed en onnodig. Niet alleen Noordelijke maar ook Zuidelijke milieuorganisaties hebben het doden van dolfijnen aangeklaagd. Wat in feite verbazingwekkend is, is de blindheid die in de Verenigde Staten heerst (zowel bij de publieke opinie als bij de milieuverenigingen) ten opzichte van de lokale weerslag op het milieu van andere import zoals goedkope mijnbouw- en olieproducten, die precies uit Venezuela, Mexico en Colombia worden ingevoerd.

Toen Oostenrijk probeerde een verplicht 'groen' certificaat op te leggen voor ingevoerde tropische houtsoorten, in 1992, om op die manier garanties te hebben over hun oorsprong uit duurzaam beheerde wouden, werd het geconfronteerd met protest vanwege de Maleisische en Indonesische regeringen onder de GATT, en blijkbaar slaagde het er ook niet in om politiek belangrijke lokale medestanders te

⁶ El Nacional, (Caracas), 1 augustus 1977.

vinden in deze landen.⁷ Er zijn echter ook gevallen waarin men wel tot een harmonieuze en effectieve samenwerking kon komen tussen Noordelijke en Zuidelijke NGO's die de stopzetting van de export van goedkope en milieubeschadigende producten uit het Zuiden beoogden. Dit was het geval in 1977 met de overwinning op de Trillium bosbouwonderneming in het Zuiden van Chili, van wie de bosontginningsvergunning een tijdlang wettelijk geschorst was tot grote voldoening van de Chileense ecologen en even grote irritatie van de regering Frei. Trillium had toen al naam gemaakt met zijn plunderpraktijken in het noordwesten van de Verenigde Staten.⁸ Een ander voorbeeld van Noord-Zuidsamenwerking was dat tussen Greenpeace en Fundecol (een kleine lokale NGO op het eiland Muisne in Ecuador) in juli 1998, samen met andere milieugroepen in Ecuador met als doel, door middel van in situ directe actie, het aanklagen van de vernietiging van mangroves (en lokale levenswijzen) die plaats vond om de belangen van garnaalexporteurs te dienen.⁹ Hopelijk leidt deze ingeslagen weg van samenwerking tussen burgerorganisaties tot verdere vooruitgang, bijvoorbeeld om in het Noorden een boycot vol te houden van garnaalimport die de vernietiging van mangrove en daarop gebaseerde duurzame levenswijzen teweegbrengt.

Samenwerking zou ook van pas komen in andere gevallen, om een hogere prijs te krijgen waarmee de kosten van duurzaam management kunnen terugverdiend worden, of zou minstens toch de kosten kunnen dekken om de schade te vergoeden die de exportproductieprocessen veroorzaken. In plaats van dus te protesteren tegen de beperking van tonijnimport, in plaats van verontwaardigd te briesen over het veronderstelde 'milieuprotectionisme' van het Noorden, (dat bovenop het reeds gangbare protectionisme tegen de invoer van suiker en bananen uit het Zuiden komt), zou het Zuiden coherenter uit de hoek komen door het accent te leggen op de lokale en mondiale milieuschade die de groeiende internationale handel in olie, gas, mineralen, houtpapier en pulp aanrichten en door de voordelen te onderlijnen waarvan de importeurs hebben genoten, en nog genieten, door voor die schade niet te moeten betalen; dergelijke voordelen maken juist deel uit van de Ecologische Schuld. Alleszins is het zo, dat als er voorwaarden, het zij op het financiële of het milieuvlak, worden opgelegd, dit gebeurt door de hegemonistische staten, terwijl de staten in de periferie, of die uit het Zuiden, nooit zoiets opleggen. Dat verklaart meteen waarom dergelijke voorwaarden in die staten door de publieke opinie worden uitgespuwd. Het valt anderzijds wel voor, bijvoorbeeld wanneer er voorwaarden, met betrekking tot respect voor de mensenrechten, worden verbonden aan internationale samenwerking, dat de burgermaatschappij van de

7 Jordi Roca : *Globalizacion Economica, Mercado Europeo y Problemática Ecológica*. De Serbal Barcelona, 1997, p. 48. Cf. T. Lang and C. Hines, *the New Protectionism*.

8 Jonathan Friedland, "Chile leads the region with a new environmental movement", *The Wall Street Journal Americas*, 26 March 1997, hernomen in een aantal Latijns-Amerikaanse dagbladen. Het artikel herinnert aan de alliantie tussen Chileense milieugroepen die basismilieubewegingen vertegenwoordigen (zoals RENACE, La Red de Accion Ecologica) en Douglas Tompkins, een Amerikaans staatsburger en stichter van de kledingketen Esprit de Corps, die nu in Chili leeft waar hij zijn geloof in Deep Ecology belijdt: hij kocht en beschermde er een enorm bosgebied in het Zuiden. Deze alliantie kreeg nog versterking van verschillende groepen in de Verenigde Staten.

9 El Comercio, Quito.

landen waaraan ze worden opgelegd er toch, pragmatisch, mee instemt, omdat het een middel kan zijn om zich te verdedigen tegen de eigen regeringen, ook al is ze zich bewust van deze politieke asymmetrie. Al mag dit hen dan weer niet blind maken voor de mensenrechtenschendingen die binnen en buiten hun grenzen worden begaan door precies die staten die hen de conditionaliteit opleggen.¹⁰ 'Conditionaliteit' is een concept dat over het algemeen niet zozeer verwijst naar het milieu of naar mensenrechten, maar eerder naar de voorwaarden die Wereldbank en Internationaal Monetair Fonds verbinden aan leningen of onderhandelingen over de herschikking van de Buitenlandse Schuld. Het is een concept dat eerder gebruikt werd, en nog wordt, in de context van financieel 'aanpassings'beleid dan in een milieu- of mensenrechtenconcept. Wanneer dergelijke stabiliseringsprogramma's worden opgelegd, is het idee niet alleen de inflatie te vertragen (een goed idee), al betekent het dat subsidies soms op een brutale manier worden geschrapt en inkomens bevroren, maar ook wordt de binnenlandse consumptie in deze landen verminderd om zo de export te verhogen, teneinde een deel van de Buitenlandse Schuld te delgen en vervolgens nieuwe leningen te bekommen waarmee dan de rest kan geherfinancierd worden.

Deze stabiliseringsprogramma's kunnen onderscheiden sociale en milieu-gevolgen teweegbrengen, die allemaal met mekaar samenhangen. Vaak zien we reacties vanwege de bevolking tegen het bevriezen van de inkomens en de prijsstijgingen van verschillende basisgoederen, en de repressie die daarmee samenhangt, zoals de slachting in Venezuela in 1989. Pogingen om de situatie van de armsten via speciale programma's te verbeteren zijn mogelijk. Andere speciale programma's kunnen de milieuschade beperken, want de groeiende armoede kan op een bepaalde manier nog zwaarder op het leefmilieu gaan wegen (gebruik van hout om te koken in droge gebieden, gebrek aan water voor hygiëne). Het stabilisatieplan kan op zichzelf de oorzaak zijn van milieuverloedering wegens de noodzaak om een surplus te produceren om de betalingen aan het buitenland te balanceren, de schuld en haar intresten inbegrepen.

Dit surplus kan worden gevonden via het verlagen van de lonen in het binnenland, of door middel van onwaarschijnlijke verbeteringen in de handelsvoorwaarden, of nog door een opdrijven van de technische efficiëntie die de energie en de materiaalstromen in de economie niet doet stijgen, of ten slotte – en hier komt de milieukwestie rechtstreeks aan de orde – via een intensievere exploitatie van het leefmilieu. Dat betekent dus: de kosten externaliseren en de toekomst onderwaarden. Deze factoren hangen alle samen. Met de bedoeling uit de armoede te geraken die het 'aanpassings'plan oplegt, en tegelijkertijd toch de Buitenlandse Schuld af te betalen, verhogen landen de export van natuurlijke grondstoffen. Dit helpt de verhoging verklaren in de olie-export vanuit Mexico, Ecuador en Venezuela, en de grootschalige uitbreiding van mijn- en bosontginning die vandaag gebeurt in Latijns-Amerika en die het milieu aantast en daarbij ook de handelsvoorwaarden verslechtert.

¹⁰Hector-Leon Moncayo, *The Context of Conditionality, The Latin American Institute for Alternative Legal Services. Does conditionality in international relations serve to protect human rights?* Bogota, 1996: 25.

Veronderstel even dat in de jaren 1980 en 1990 het Zuiden inderdaad lessen nodig had van het I.M.F. en de Wereldbank (lessen gebaseerd op de zogenaamde 'Washington consensus'), voor wat betreft de financiële stabilisering van haar inflatoire economie en veronderstellen we op de koop toe dat de sociale en milieukosten van dergelijke 'aanpassingen' konden worden vermeden. Moet het Zuiden dan nu ook aanvaarden dat het Noorden een 'milieuconditionaliteit' zou opleggen bij haar leningen of voor toegang tot de Noordelijke markten?

Er zijn twee onderscheiden manieren om deze 'milieuconditionaliteit' af te wijzen. De eerste is wat onnozel, maar vrij gangbaar: "Daar heb je de gringo's weer, die hun neus in onze zaken komen steken, onze bananen of onze tonijn of tropische bloemen of hout of aardbeien buiten hun markten willen houden, omdat ze beweren dat de productiemethoden milieuvriendelijk zijn, en dat willen ze er nu instampen met te zeggen dat ze geen leningen geven of de buitenlandse schuld niet willen herschikken, als elk investeringsproject niet vergezeld gaat van zo'n krankzinnig milieueffectenrapport." De tweede manier waarop 'milieuconditionaliteit' wordt afgewezen berust op de bevestiging van het feit dat er een specifiek milieubewustzijn van het Zuiden bestaat, een 'ecologie van de armen', wat voor velen verborgen blijft omdat het zich vaak niet uit in milieubewoordingen. Men zou in het Zuiden moeten leren inzien dat de grootste bedreiging voor hun leefmilieu gelegen is in de overconsumptie in het Noorden. Een overconsumptie die wordt aangemoedigd door een ecologisch ongelijke handel en door het gratis gebruik van milieudiensten die men zich daar gewoon heeft toegeëigend (zoals koolstofbezinking), en die een Ecologische Schuld hebben veroorzaakt. En aldus zou het Noorden, eerder dan zijn milieuconditionaliteit aan het Zuiden op te leggen, zelf beter zijn Ecologische Schuld afbetalen, en zijn eigen productieve economie 'aanpassen' aan zijn eigen milieuruimte. Maar de vraag blijft: wie zal de kat van de rijke economieën de bel van de milieuconditionaliteit aanbinden? En wie zal weigeren de buitenlandse handelskortingen van de Verenigde Staten te financieren omwille van ecologische redenen? De enige manier om een 'ecologische aanpassing' aan het Noorden op te leggen zou bestaan in duurdere prijzen voor olie en andere basismaterialen (misschien via 'natuurlijk kapitaaluitputtingstaksen' en ook via exporttaksen om te compenseren voor externaliteiten). Het Zuiden zou ook zijn proportioneel aandeel in de eigendomsrechten van milieudiensten die nu gratis verstrekt worden, kunnen opeisen.

Drie types van milieubeweging

Er zijn drie hoofdstromingen in de milieubeweging. Chronologisch, en ook in termen van zelf-bewustzijn en organisatie is de eerste stroming het verdedigen van de ongerepte Natuur, de liefde voor oude wouden en wilde rivieren, de 'cultus van de wildernis' die reeds honderd jaar geleden vertegenwoordigd werd door John Muir en de Sierra Club of the United States. Deze stroming groeide als een reactie op de vernietiging die door de kapitalistische economie werd veroorzaakt. Zij viel het kapitalisme op zich niet aan. Conservatie-biologie zorgt vandaag voor de nodige wetenschappelijke steun voor die eerste stroming. Haar belangrijkste beleidsvoorstellen bestaan uit het instandhouden van 'natuurparken' (die grote

delen van de Aarde zouden moeten innemen), waar mensen op geen enkele manier zouden tussenkomen.

De tweede stroming in de milieubeweging verdedigt kapitalistische economische groei. Haar leidmotief is 'eco-efficiëntie'. Vandaag heeft zij sociaal en politiek het voortouw. Zij gelooft in 'de milieucurven van Kuznet' (bijvoorbeeld dat verhoging van de inkomens uiteindelijk wel uitmondt in verminderde milieu-impact), en in 'duurzame ontwikkeling' (zoals in het Brundtlandrapport) of in 'ecologische modernisering' (een uitdrukking van de socioloog Arthur Mol, die research deed voor de Nederlandse chemische industrie). Ecotaksen en technische verandering ('dematerialisering van de economie en nieuwe hernieuwbare energieën) vormen de hoofdlijnen voor het beleid in deze stroming, die daarom steunt op milieu-economie en op de nieuwe wetenschap van de industriële ecologie. In deze tweede stroming wordt soms de visie verwoord dat handel goed is voor het milieu, omdat handel economische groei inhoudt, en daardoor een hogere vraag naar milieugoederen en -diensten.

De derde stroming, die nog aanhang wint, benadrukt de ecologische distributieconflicten. Economische groei beschadigt het milieu en dus ook de mensen, omdat we allen afhankelijk zijn van toegang tot natuurlijke grondstoffen of milieudiensten. Vele sociale conflicten, vandaag en doorheen de geschiedenis, hebben een ecologische ondergrond, met de armen in een poging om hun controle over hun milieurijkdommen en -diensten te behouden tegen dreigende overname daarvan door de staat of door het alsmaar verder oprukkende veralgemeende markstelsel. De beste naam voor deze derde stroom is 'milieurechtvaardigheid' (lokaal zowel als mondiaal), een etiket dat zo'n vijftien jaar geleden in de V.S. aan de beweging tegen 'milieuracisme' werd gegeven; het ging toen om de onevenredige vervuilingdruk op gebieden met overwegend zwarte, "hispanic" of "native-American" bevolking. Er zijn veel gelijkenissen tussen de beweging voor milieurechtvaardigheid in de Verenigde Staten en wereldwijde strijd tegen vervuiling door mijnondernemingen (zoals tegen Freeport Mc.Moran in Irian Jaya, of tegen de Southern Peru Cooper Corporation in Ilo, Peru); tegen vernielingen door olieontginning (zoals tegen Texaco in Ecuador, of tegen Shell in Ogonigebied, in Nigeria); tegen biopiraterij (het zich toe-eigenen van genetische rijkdommen, zonder ervoor te betalen, of het eigendomsrecht erover te erkennen); en tegen disproportioneel gebruik van koolstofbezinking (de oceanen, nieuwe plantengroei, de atmosfeer,) door de rijken.

Het milieubewustzijn van de arme leidt tot een alternatieve mondialisering

Als we vaststellen dat er een groot gebrek is aan interesse van officiële zijde (en zelfs vanwege het publiek) voor het toenemende broeikaseffect in Venezuela, nochtans een land dat wel drie miljoen vaten olie per dag exporteert (150 miljoen ton per jaar, haast 8 ton per persoon) en dat enorme milieuschade lijdt aan het Maracaïbo Meer en misschien nog erger zal meemaken in de Orinoco Delta, en we daarenboven moeten constateren dat zelfs het debat over het behoud van

biodiversiteit in het Noorden intenser lijkt te worden gevoerd dan in het Zuiden, dan zouden we blijkbaar moeten besluiten dat de politieke en sociale prioriteiten van het Latijns-Amerikaanse continent op het eerste gezicht niet meteen ecologisch van aard zijn. Maar Latijns-Amerika bevat, hoe dan ook, de hoogste biodiversiteitsniveaus ter wereld en is over de ganse lijn betrokken bij het broeikas-effect; dat ligt niet alleen aan de groeiende olie- en gaswinning, maar ook aan de aanzienlijke hoeveelheden koolstofbezinking die daar te vinden zijn. Hoe kunnen we dan het gebrek aan debat verklaren rond deze twee kwesties (broeikas-effect en biodiversiteit, die elk op zich voorwerp waren van een overeenkomst op de conferentie van Rio de Janeiro in 1992)? Misschien voelt men beide problemen als ver verwijderd van de 'echte' hete hangijzers in Latijns-Amerika, zoals de liberalisering, privatisering van staatseigendommen, corruptie, commerciële integratie, drughandel, armoede, ongelijkheid, machismo, militaire invloed op de politiek, de Buitenlandse Schuld... Is bezorgdheid om ecologische zaken dan in het algemeen vreemd aan het dagelijks leven en denken in Latijns-Amerika?

Het overheersende neoliberalisme in het Latijns-Amerika van de jaren 1990 (minstens tot eind 1998), en voorheen de gerichtheid op ontwikkeling, gebaseerd op 'importsubstitutie', en de Marxistische linkerzijde die nog steeds ongevoelig is voor milieubekommernissen (noteer de gewilde afwezigheid van enige milieufocus in de partijprogramma's van het Sao Paulo Forum), allemaal beschouwden ze milieuzorg als een luxe voor de rijken, eerder dan als een noodzaak voor de armen. Wie alles al heeft kan zich beginnen zorgen maken over bedreigde diersoorten. Als de familie haar tweede wagen heeft kan ze er misschien eens over denken om op zondag te gaan fietsen. Zo gaat de redenering gewoonlijk. De armen zijn gewoon te arm om groen te zijn. Tegenover deze opvatting zou ik graag iets inbrengen van de hand van Hugo Blanco, een vroegere boerenleider uit Peru, die senator was toen hij dit schreef; het zijn zinnen die in gewone-mensen-taal mijn theorie van 'milieubewustzijn der armen' goed samenvatten:

"Op het eerste gezicht zijn de ecologen of milieubeschermers lichtjes geschifte lieden, die vechten om de pandaatjes of de blauwe walvis te beschermen. Ze mogen er in de ogen van de gewone mens wel lief uitzien, maar diezelfde gewone mensen vinden ook dat ze wel wat beters om handen hebben, bijvoorbeeld: hoe krijgen we elke dag brood op onze plank. Enkelen vinden hen nog zo gek niet. Neen, het zijn slimme gasten die met een praatje over een of andere bedreigde diersoort NGO's hebben opgericht om daarmee hopen geld uit het buitenland te persen (...) Nu kunnen deze opinies tot op zekere hoogte wel een zekere grond van waarheid in zich hebben, maar in Peru zijn er desondanks hele massa's mensen die je actieve ecologen mag noemen (al moet er bijgezegd: als je hen zou gaan vertellen: "jij bent een actieve ecologist", dan zouden ze antwoorden: "ecologist, loop heen man.." of iets pikanter in die trant). Laat es kijken: de gemeente van Bambamarca, die herhaaldelijk en dapper de strijd aanbond tegen de vervuiling van haar water door een mijn, is die niet ecologisch bezig? Zijn de mensen uit Ilo en de andere valleien die te lijden hebben onder Southern dan geen ecologen? Is de gemeenschap van Tambo Grande die in Piura eendrachtig een vuist maakte en bereid is desnoods te sterven om de opening van een mijn in haar dorp tegen te

houden, dan niet ecologisch? De bewoners van de vallei van Mantararo die hun schapen, oogst en grond zagen afsterven door de mijnerrils en de rook van de hoogovens van La Oroya, dat zijn toch ook ecologen? Al die mensen, die de Amazonewouden bevolken, die sterven bij het verdedigen ervan tegen de vernielers, zijn complete ecologen. Zelfs de armen van Lima, die protesteren omdat ze gedwongen worden op vervuilde stranden te baden, zijn ecologen..”¹¹

Wat de economen externaliteiten noemen, dat betekent: de negatieve gevolgen die niet in de marktprijs (van een product) zijn opgenomen, roepen op bepaalde momenten tegenbewegingen op die zich bedienen van specifieke sociale talen.¹² Externaliteiten vertegenwoordigen niet zozeer het falen van de markt, als successen bij het verschuiven van de kosten, maar die desondanks toch soms in botsing komen met verzetsbewegingen die zich zelden zélf ecologisch noemen, maar het in werkelijkheid wel degelijk zijn. Het kan bijvoorbeeld gaan om spontane sociale volksbewegingen zoals toen in een aantal Indiaanse steden auto's en bussen werden in brand gestoken die fietsende werklieden hadden overreden, arme mensen, die met de fiets naar het werk gaan om te besparen op de kosten voor het openbaar vervoer. Een ander, wat beter bekend voorbeeld, is dat van Chico Mendes; die was achttien jaar lang leider van een vakvereniging voor rubberappers uit Acre, in de meest westelijke uithoek van de Braziliaanse Amazone, dichtbij de Boliviaanse grens.

Mendes was verbonden met de P.T., die ontstond uit de arbeidersbeweging in Sao Paulo tijdens de jaren van de dictatuur en ook met de 'bevrijdingstheologie'-beweging. Hij leerde lezen in de bossen met de hulp van een communistische vluchteling, en kwam er maar achter dat hij een ecoloog was, enkele jaren voor hij werd vermoord in 1988, al had hij zich al gans zijn leven verzet tegen de privatisering en verloedering van het Amazonegebied door bos- en veebedrijven. Niet ver van Acre, in de Boliviaanse streken Beni en Santa Cruz werd er boos geprotesteerd door inheemse gemeenschappen (zoals de Guarayos, Chiquitanos en Ayoreos) tegen het geven van bosconcessies aan houtontginningsondernemingen; die protesten hanteerden een vocabularium van territoriale rechten van inheemse volken en niet noodzakelijk een expliciet ecologische woordenschat.¹³

Deze sociale bewegingen zijn ecologische bewegingen, die zich niet als dusdanig voorstellen. In bepaalde gevallen zijn het bewegingen rond de toegang tot water in stedelijke gebieden (water raakt maar moeilijk tot in de 'barrios') of rond andere conflicten over water tussen stad en platteland, zoals zich voordeden in de Cochabamba vallei in Bolivia, waar putten geboord werden voor de watervoorziening van de stad. De putten deden het grondwaterpeil dalen en de oogst ging verloren. Bij een ander geval in Venezuela in 1977 allieerden organisaties van inheemse groepen (de Pemones) zich met ecologische organisaties (zoals Ami-

11 *La Republica*, Lima, 6 april 1991

12 Enrique Leff, *Ecologia y Capital, Siglo XXI*, Mexico, 1986, tweede ed. 1994: "Del analisis marginalista de las externalidades a la accion de los grupos ambientalistas marginados."

13 *Los Tiempos* (Cochabamba), 1 augustus 1997, p.A12.

gransa) en met antropologen en sociologen en zelfs Volksvertegenwoordigers om het grote woudreservaat van Imataca te verdedigen, dat zich over drie miljoen hectare uitstrekt. Die groepen bedienden zich voor dezelfde strijd van verschillende idiomen, van protesten in de straten van Caracas tot bij het Opperste Gerechtshof¹⁴ tegen Decreet 1850 dat de buitenlandse – voor het merendeel Canadese – concessiehouders toeliet goud te exploiteren in het reservaat. In nog andere gevallen is de taal waarin bewegingen voor de verdediging van het mangrovewoud opkomen tegen de garnaalexportbedrijven aan de Stille Oceaan kust (van Honduras tot het zuiden van Ecuador en het noorden van Peru) die van het verdedigen van inheemse of zwarte culturen.

We zouden een trip rond Latijns-Amerika kunnen maken en het ene geval na het andere kunnen ontdekken van 'milieuactivisme der armen', vaak ontstaan uit weerstand tegen de huidige boom in mijn-, olie- en bosontginning – die, in daden, de tendens tot dematerialisering weerlegt, niet alleen van de Latijns-Amerikaanse maar van de wereldeconomie. Er zijn, de wereld rond, ecologische weerstandsbewegingen die het lokale aan het mondiale koppelen en, zodra ze zich realiseren dat ze ecologen zijn, mekaar ook vinden in netwerken. Dit is een type van mondialisering dat zich verzet tegen de mondialisering van de kapitalistische economie en de cultuur van de Verenigde Staten, al gebruikt het er wel enkele van de wapens van, het Internet bijvoorbeeld. Het is een alternatief type van mondialisering tegenover dat van de transnationale ondernemingen en regeringen. Zo zijn er bijvoorbeeld op verschillende plaatsen op de wereld conflicten aan de gang rond plantages van pijn- en eucalyptusbomen voor export door de pulp- en papierindustrie, omdat, zoals de wereldbeweging ter verdediging van de bossen zegt, "plantages geen bossen zijn". Tot voor kort werd de handel in hout en houtpulp uitsluitend uitgevoerd van en naar het Noorden (van landen als Canada, de V.S., Rusland en Finland), maar vandaag heeft het groeiend gebruik in de wereld de papierindustrie doen uitbreiden naar het Zuiden, naar Brazilië en Chili, Indonesië, Thailand, Zuid-Afrika, en als de primaire bossen voor de bijl zijn gegaan dan neemt de industrie haar toevlucht tot monoculturen van pijn, eucalyptus of acacia.¹⁵ De verdedigers van die programma's voor industriële boomplantages trachten zich te rechtvaardigen met "zij helpen als tegengewicht voor het broeikas-effect, want ze dienen als koolstofbezinking of verlichten de druk op de inheemse wouden en bewaren die zo als koolstofafzetgebieden".¹⁶ En zo raakt de lokale oppositie tegen dergelijke plantages dan toch verwickeld in een mondiale discussie over het broeikas-effect.

14 Zie bijvoorbeeld *The Economist* van 12 juli 1977, p.30 en *El Universo*, Caracas van 3 augustus 1977, p.1-2. Volgens de Annuleringseis die werd neergelegd bij de Milieucommissie van de Venezolaanse Kamer van Volksvertegenwoordigers wordt de initiële kostprijs voor het herwinnen van een hectare plantengroei die door goudmijnbouw is aangetast geraamd op tussen de 3 en 10 miljoen bolivar, d.i. tussen de 7000 en 23.000 US\$, een interessant stukje informatie voor het berekenen van de milieuschadeclaims die nu reeds op vele plaatsen aanwezig zijn.

15 Ricardo Carrere and Larry Lohman, *Pulping the South, Industrial Tree Plantations and the World Paper Economy*, Zed Books and the World Rainforests Movement, London 1996.

16 Shell International Petroleum Co. And the World Wide Fund for Nature (WWF) *Tree Plantation Review*, London 1993, gecit. door Carrere and Lohman, *Pulping the South*, *op.cit.*

Een andere mondiale kwestie, het beschermen en valueren van biodiversiteit, is ook innig verbonden met groeiende lokale conflicten. Zo is er bij de inheemse groepen in verschillende uithoeken van de Amazone een algemeen bewustzijn van de 'biopiraterij' van kennis, wat zich manifesteert in rechtszaken rond patenten of pogingen om eigenschappen te patenteren van planten als Ayahuasca, Sangre de Drago, Jaborandi, of Uña de Gato, waarvan men een parallel zou kunnen zien in de woede die we enkele jaren geleden konden meemaken in India toen pogingen gedaan werden om de eigenschappen van de Neemboom te patenteren. Er bestaan internationale netwerken die informatie verstrekken over wat er gebeurt en die de weerstand in zulke gevallen ook steunen.

Er bestaat ook, nu geven we een voorbeeld van populaire ecologie, een zekere trots op de Andes-agro-ecologie; af en toe wordt die ook geuit door de leiders van de Aymara en Quechua inheemse organisaties; die zijn zich ten zeerste bewust van de goede eigenschappen van hun traditionele landbouw met zijn doorheen duizenden jaren opgebouwde selectie en adaptatie van soorten en variëteiten in het klimaat en de moeilijke geografische omstandigheden van de Andes. Deze leiders spreken niet langer in termen van 'modernisering'. Ze kunnen mentaal de confrontatie aan met het valse concurrentievoordeel van de VS-landbouwexport en voelen zich trots op het conserverings- en innovatiewerk dat ter plekke door hun volk wordt geleverd. Ze voelen zich bedrogen, want ze zien nu hoe de intellectuele eigendom van variëteiten van quinoa en andere planten verleend wordt aan mensen en instellingen in de Verenigde Staten, terwijl voor die zaden en kennis nooit werd betaald.

In Mexico is men zich bijvoorbeeld goed bewust van de ecologische wijsheid van de oude milpa-landbouw, die vandaag wordt bedreigd door maïsimporten vanuit de V.S. onder NAFTA (hybride maïs, geproduceerd met gratis meso-Amerikaanse genetische grondstoffen en mogelijks met goedkope Mexicaanse olie.)

Als de arbeiders die steriel geworden zijn vanwege het gebruik van het nematocide DBCP in de bananenplantages van Costa Rica, Honduras en Ecuador, in de V.S. rechtszaken beginnen tegen Dow Chemical en andere ondernemingen, dan brengen ze ook het lokale en mondiale bijeen, en steunen impliciet de internationale beweging tegen pesticiden en voor een landbouw die meer gericht is op lokale voedselveiligheid dan op goedkope export.¹⁷ Hetzelfde gaat ook op voor de protesten van arbeidsters die gewond geraakten bij de productie van bloemen voor de export.

Verder zijn er de protesten van mensen die gedwongen worden te verhuizen voor grote hydro-elektrische dammen en die zich in internationale weerstandsnetwerken verenigd hebben. Het gaat er hier niet om enkel de pure natuur te verdedigen, zoals het geval was met de oppositie tegen de dammen in de Grand Canyon in Colorado en op andere plaatsen in de Verenigde Staten en Europa (bijvoorbeeld aan de Donau), maar om mensen én natuur tegelijkertijd te beschermen. Zij die voelen dat ze hieronder lijden verzetten zich tegen de dammen

.....
¹⁷ Anamaria Varea et al. *Ecologismo Ecuatorial* (3 vols.) Abya Yala, Quito 1997.

(de 'atingidos pelas barragens in Brazilië'), ze protesteren wanneer ze daar de kans toe krijgen, als de politieke democratie enig niveau heeft (zoals bij de verdediging van de Narmada in India), of niet, wanneer er een dictatuur is (zoals in talrijke gevallen in de ex-USSR en China, en vandaag met de gigantische Drie Kloven dam op de Yangtse).¹⁸

Soms worden de dammen gebouwd om nieuwe export te vergemakkelijken (dat gaat op voor de Tucuruidam in Brazilië en de Bio-Bio in Chili), en bij andere gelegenheden (zoals bij de Drie Kloven), voor de ontwikkeling van de nationale economie, al spelen ook vette contracten voor transnationale bouwondernemingen een rol.

Het Oilwatch Network is nog zo'n voorbeeld van alternatieve mondialisering. Dit internationaal netwerk werd gecreëerd eind 1995 dankzij de inspanningen van de Accion Ecologica uit Ecuador, een vereniging die zich bezighoudt met het beschermen van de Ecuadoriaanse Amazone tegen oliemaatschappijen. De olie-exploitatie in het Ecuadoriaanse Amazonebekken begon rond 1970 en verlegde voor de wereld een nieuwe grens in de oliebusiness; vandaag komt ze in de buurt van de (veronderstelde) Nationale Parken van Yasuni en Cuyabeno, en neemt het hele Amazonegebied van deze staat in. In Peru en Colombia rukt de olie- en gasgrens ook snel op naar het hartje van de Amazonegebieden. De milieukost voor de ontginning van olie en gas weegt in dergelijke streken zwaar door. Alleen al de seismische prospectie betekent een impact zonder voorgaande. Bij wie zich het sterkst inspande in de weerstand in Ecuador horen zeker de Huaorani, een groep die sinds de jaren 1950 verzwakt werd wegens contacten met Evangelische groepen, die later werkten voor de VS-oliemaatschappij Maxus in de jaren '90. Deze strijd wordt uiteindelijk gewonnen door officiëlen van een Amerikaanse en Katholieke onderneming, YPF of Argentina.¹⁹ De sociale asymmetrie en de enorme machtsongelijkheid maakt het voor oliemaatschappijen mogelijk om bepaalde leiders van deze inheemse Amazonegroepen, die met grote moeite al zo'n 500 jaar lang grote gevaren overleefden, corrupt te maken. Het gaat hier om groepen van enkele honderden, of hooguit een paar duizend mensen, waarbij de nieuwe rol die bepaalde antropologen openlijk spelen ten dienste van de oliemaatschappijen ook niet mag vergeten worden.²⁰

Het Oilwatch netwerk brengt in een mondiale beweging de verdediging van lokale volkeren en leefmilieu die in de tropen door olie- en gaswinning worden bedreigd, samen. Telkens rechtszaken worden aangespannen tegen Texaco, of Elf, of Occidental, en tegen YPF en Perez Company van Argentina, of Repsol uit Spanje, of Pemex of PDVSA, omwille van de schade die ze aanrichten in tropische of andere streken (zoals Neuquen in Argentinië), telkens wordt het lokale met het mondiale

¹⁸Patrick McCully, *Silenced Rivers, The Ecology and Politics of Large Dams*, Zed books in association with the Ecologist and the International Rivers Network, London 1996.

¹⁹Hoy, Quito 1 augustus 1997 p. 7A.

²⁰Als symptoom van het slechte geweten van het Noorden is er een pathetisch programma voor meer dan een miljoen ECU om de milieu-impact te berekenen en te verhelpen en Europese maatschappijen die daar werken, zoals Elf; 'groen' te wassen.

verbonden, wordt benadrukt dat al die goedkope olie meer kooldioxyde produceert wanneer ze verbrand wordt op de plaatsen die haar importeren, net zo goed als wanneer het extractiegas wordt afgefakkeld aan de oliebron zelf.²¹ Als Oilwatch Shell aanklaagt voor haar misdaden tegen het Ogoni-volk in Nigeria, vergeet het evenmin hen aan de kaak te stellen voor hun gedrag in Peru dat onrechtstreeks leidde tot de dood van een groot gedeelte van de Nahue; op die manier biedt Oilwatch een tropisch complement voor, en is het meer internationalistisch dan, Greenpeace, waarvan de moedige campagnes tegen de olie-industrie vooral toegespitst bleven op de schade die werd aangericht in de Noordzee, het Noorden van de Atlantische Oceaan en Alaska. Er is een aangroeiende golf van klachten rond lokale kwesties met mondiale implicaties (waar het mondiale ecologische discours het lokale ondersteunt), die de grote transnationale mijnbouwondernemingen (Rio Tinto Zinc, Placer Dome, Mitsubishi,...) niet zomaar kunnen negeren; dat geldt evenzeer voor protesten tegen lokale mijnbouwondernemingen (waarvan de productie uiteraard voor de uitvoer bestemd is) zoals Codelco in Chili (een staatsbedrijf dat niet alleen in Chili maar ook daarbuiten belangen heeft) of Comsur in Bolivië (in het departement van Potosi) dat privaat is, en rivieren vervuilt door er haar afval in te dumpen, zonder zich te storen aan (of gestoord te worden door) de schade die families lijden die daar van landbouw leven en van dat water voor de bevoeiing afhankelijk zijn. De groepen die protesteren en ageren tegen de mijnondernemingen kunnen op steun rekenen bij internationale netwerken zoals Minewatch, wiens raison d'être precies gelegen is in de verveelvuldiging van dergelijke conflicten. Een van de mogelijke wegen tot actie is het lanceren van een rechtszaak in het land waar de transnationale onderneming haar wettelijke domicilie heeft, voor schade die ze elders veroorzaakt. Er werd een zaak ingeleid tegen de Southern Peru Copper Corporation bij een VS-rechtbank, omwille van de vreselijke vervuiling waaronder Ilo te lijden had, en ook tegen Freeport McMoran wegens haar activiteiten in Irian Jaya. Het is normaal dat regeringen (zoals in India in de zaak tegen Union Carbide voor Bhopal, Ecuador met de Texacozaak, en Peru met Southern) benadrukken dat degelijke zaken behandeld moeten worden onder nationale jurisdictie, maar dit soort nationalisme is niet bevorderlijk voor sociale noch voor milieurechtvaardigheid. Dergelijke pogingen om schadevergoedingen te krijgen voor 'internationale externaliteiten' zijn wel interessante ingrediënten bij de berekening van 'milieu-aansprakelijkheden'; de optelsom daarvan geeft namelijk een element waarmee de Ecologische Schuld berekend kan worden.

Ecologische Taksen: de kwestie op haar kop gezet

De VS importeren de helft van de olie die ze consumeren, en dat getal groeit. Om de vage beloften van Rio de Janeiro in juni 1992 enigszins na te komen stelden Clinton en Gore tijdens hun eerste mandaatsperiode de invoering voor van een taks op fossiele brandstoffenenergie, de BTU-taks, om de prijs ervan een klein

²¹ Om het Oilwatch Bulletin 'Tegantai' te krijgen kan je schrijven naar oilwatch@uio.satnet.net of naar volgend postadres: Oilwatch, Accion Ecológica, Alejandro de Valdez 24-33 y la Gasca, Quito, Ecuador.

beetje op te voeren en de vraag een tikkeltje te verminderen, en als gevolg dus ook de koolstofdioxideuitstoot, die hoofdoorzaak blijft van het broeikas-effect. Die taks werd, evenals de Europese ecotaks (die zou neergekomen zijn op 10\$ per vat olie), nooit toegepast, al is er een lichte tendens om het fiscaal stelsel te veranderen richting het taksen van materialen en energie. In enkele landen (Nederland, Zweden en nu, in 1998, ook Duitsland) bestaat reeds een kleine, expliciet milieu-betrokken ecotaks op het gebruik van fossiele brandstoffen.²² Voor elk individueel land kan het invoeren van een ecotaks een verlies aan concurrentiekracht betekenen. Als nu de invoering van ecologische taksen de concurrentiepositie inderdaad in het gedrang brengt, dan betekent dit dat deze veronderstelde concurrentiekracht gedeeltelijk gebaseerd was op de externalisatie van de milieukosten, zoals die voor de mondiale opwarming, en daarom op de stijging van de Ecologische Schuld die de rijke en concurrentiesterke landen reeds schuldig zijn. Onderzoeken we nu even de vraag van de BTU-taks of ecotaks, vanuit het standpunt van de olie-, gas- of kolenexporterende landen, waarvan vele armer zijn dan de Verenigde Staten, West-Europa of Japan. Dergelijke taksen worden negatief bekeken omwille van hun distributieve impact. Door de vraag te verminderen via een belastingverhoging zouden exporteurs gedwongen worden ofwel hetzelfde uit te voeren tegen een lagere prijs, ofwel minder, om de prijs gelijk te houden. Op eender welke manier zou hun inkomen lager zijn. Een internationaal belastingssysteem zou op zo'n manier uitgetekend kunnen worden dat de ecotaksen worden gerecycleerd naar deze olie-, gas- of kolenexporterende landen om er de sociale omstandigheden te verbeteren (in het geval van de arme landen) en energie-efficiëntie te bevorderen (overal). Of men zou met een radicaler voorstel op de proppen kunnen komen: dat de landen die fossiele brandstoffen exporteren, in plaats van tegen te zijn of te boycotten, zoals ze tot op heden gedaan hebben, tegen om het even welke onderhandelingen betreffende het broeikas-effect, zélf aan de bron een ecologische belasting zouden heffen die de prijs zou doen stijgen. Dat betekent: minder te exporteren aan een hogere prijs (wel met behoud van subsidies voor gas om op te koken) en dat ze zo zouden bijdragen aan de strijd tegen het broeikas-effect.

Natuurlijk, om zo'n taks toe te passen (die een component van uitputting van 'natuurlijk kapitaal' zou kunnen bevatten, en een component van compensatie van lokale en mondiale externaliteiten) zou er een collectieve overeenkomst moeten zijn, binnen het raam van OPEC of een ander gelijkaardig kartel. Maar voor de regeringen, en misschien ook voor de openbare opinie, in de landen die gas, kolen en olie exporteren, was het handiger de confrontatie met het Noorden niet aan te gaan en het groeien van het broeikas-effect te ontkennen, en de landen van het Zuiden jammerlijk te verdelen.²³ Deze verdeeldheid van het Zuiden maakt het voor het Noorden gemakkelijker verder inactief te blijven. Een aantal Zuidelijke landen zoals Bangladesh of kleine eilanden zoals de Malediven zullen in groot gevaar komen ten gevolge van de klimaatverandering; ze zijn daarom blootgesteld aan echte externe agressie tegen hun milieuveiligheid, terwijl andere, zoals India, veel te winnen hebben bij een onmiddellijke gelijke verdeling onder alle mensen van

²² European Environment Agency, Environmental Taxes, Copenhagen 1996.

²³ Zie het interview met Anil Agarwal in Ecologia Politica nr.5, 1993.

de rechten op koolstofbezinking samen met de belofte van de landen die het meest produceren per persoon om hun emissies te verminderen.

Er zijn dilemma's die wel eens benadrukt mogen worden. In Ecuador wordt voorgesteld de capaciteit van de oliepijp van de Amazone naar de kust te verhogen, en zelfs van een nieuwe pijp te bouwen voor zware ruwe olie, om de ontginning van rond de 350.000 tot 500.000 per dag op te drijven. Deze activiteiten zouden, door de ontbossing in de Amazone en het verbranden van de olie in de importerende landen, bijdragen tot de klimaatverandering, die een kleine verhoging van de zeespiegel zou meebrengen, wat vrij negatieve repercussies zou kunnen hebben op het zo al lastige leven in Guayaquil, de belangrijkste haven en grootste stad van het land. In Brazilië, wiens competente diplomatie een belangrijke rol zou kunnen spelen in de onderhandelingen over klimaatverandering, is een defensieve houding de regel geweest als het ging om internationale klachten over de ontbossing van de Amazone, eerder dan de rol in de verf te zetten die Brazilië als koolstofbezinker zou kunnen spelen, door primaire wouden te bewaren en de groei te bevorderen van permanente secundaire wouden. Brazilië heeft ook een rol te spelen in de broeikaspolitiek door suikerriet te verbouwen als brandstofsubstituut voor petroleum. Brazilië zou ook een groot aandeel kunnen opeisen van de oceaanabsorptie van koolstofdioxide. Dit zou kunnen worden toegewezen in verhouding tot het grondgebied (in het voordeel van Brazilië) of naargelang de bevolking (goed voor India). Hoe het ook weze, tot nu toe werd dit op een disproportionele manier door het Noorden toegeëigend. De sociale en politieke perceptie in Latijns-Amerika betreffende het toenemen van het broeikas effect zal niet veranderen, zolang zij die de politieke agenda beïnvloeden de mondiale ecologische kwesties niet bekijken vanuit het perspectief van een 'milieubewustzijn der armen'.

De Ecologische Schuld kwantificeren en opeisen

Als in het Zuiden een deel van de publieke opinie, en op zijn minst enkele regeringen, het gezichtspunt van 'populaire ecologie' zouden aannemen, dan zou het mogelijk worden een claim te leggen op de Ecologische Schuld van het Noorden. Dit betekent niet het inruilen van schuld tegen natuur (zoals in enkele gevallen gebeurde, maar die, alles samen nog niet eens één procent van de Latijns-Amerikaanse buitenlandse schuld inhouden)²⁴. Integendeel, dit impliceert dat de buitenlandse schuld naar het Noorden wordt gebracht en die is al betaald vanwege de Ecologische Schuld die het Noorden heeft tegenover het Zuiden. Hoeveel precies bedraagt die schuld? Het is hier geen kwestie van een exacte kwantificering, wat onmogelijk is (de houtexport vanuit de tropische regenwouden houdt bijvoorbeeld ook het vroegere, en voortdurende verlies aan biodiversiteit in, dat zelfs niet gecatalogeerd is, en dat nog veel minder kan worden omgezet in geldtermen). Maar ook al is het niet mogelijk om een exacte rekening op te maken, het is nuttig

.....

²⁴ Volgens het voorstel van Thomas Lovejoy 'Aid Debtor Nations Ecology', The New York Times, 4 oktober 1984.

om de belangrijkste categorieën en bepaalde orden van grootte vast te leggen teneinde de discussie te stimuleren.

Bekijken we de Klimaatsonderhandeling zoals ze momenteel wordt voorgesteld. Kooldioxyde is het belangrijkste broeikasgas, en de huidige emissies overtreffen de absorptiecapaciteiten van oceanen en nieuwe vegetatie ten zeerste, zodat de concentratie van CO₂ in de atmosfeer vandaag is toegenomen van 280 ppm. tot 360 ppm. De beslissing van de Europese gemeenschap, die in Kyoto in december 1997 werd besproken, strekte ertoe de concentraties tot 550 ppm. te laten stijgen: wat een temperatuurstijging van twee graden zou kunnen inhouden (met veel onzekerheden en zelfs meer wat betreft lokale effecten).²⁵ De emissies per persoon per jaar in de Verenigde Staten liggen om en bij de 6 ton koolstof, in Europa is het half zoveel, terwijl in India de uitstoot zelfs geen 0,3 ton haalt. Het wereldgemiddelde is rond 1 ton koolstof per persoon per jaar, en de economische groei zal dit zeker doen stijgen.²⁶ Het totale volume aan emissies zal ook stijgen met de groei van de bevolking. Voor de onderhandelingen van Kyoto stelde Europa een lichte vermindering van de Europese uitstoot in het vooruitzicht ten opzichte van 1990, terwijl de Verenigde Staten zelfs hiertegen weigerachtig stond (deels vanwege haar demografische groei).

Men zou kunnen argumenteren, dat vooraleer een verbintenis aan te gaan om tot CO₂ reducties te komen, het nodig is de vermindering van andere broeikasgassen meer in detail te bestuderen en exploreren (zoals CFK's, die vooral door de rijke landen zijn uitgestoten, maar die nu aan het verminderen zijn omdat ze zijn verboden vanwege hun effect op de ozonlaag, of methaan waarvan ten minste toch het aandeel dat van afvalstorten komt, goedkoop gerecycleerd moet kunnen worden door het te verbranden, waardoor het directe effect ervan als broeikasgas grotendeels geneutraliseerd kan worden). In de experimentele gevallen van 'joint implementation' die zijn opgezet om koolstofemissies te reduceren of om bijkomende absorptie van CO₂ te produceren (dat is betaling voor absorptie of emissiereductie in andere landen, terwijl deze koolstofuitstootverminderingen wel gecrediteerd worden naar het land of de onderneming die ze financiert, zoals gebeurt bij de FACE uit Nederland voor haar pijn- en eucalyptusplantages in Ecuador), worden de kosten per ton koolstof geraamd op enkele dollars, al zijn dit wel de momenteel goedkoopste bestaande opties. Ondanks zulke beleidsopties zijn CO₂-emissies reeds overdreven hoog en zullen ze nog stijgen, en zullen de concentraties ervan in de atmosfeer dus nog toenemen. Bezinkingsplaatsen zoals de oceanen en nieuwe plantengroei nemen geen vaste hoeveelheden op; zo is er bijvoorbeeld wat gekend is als 'bemesting met CO₂', een metafoor die de grotere plantengroei wil beschrijven in geval er verhoogde CO₂-waarden in de atmosfeer komen in combinatie met aangepaste temperaturen en vochtigheidsgraad.

Bij het IPCC (the International Panel on Climate Change) bestaat er consensus over dat de huidige koers leidt tot een grote toename van CO₂ in de atmosfeer, op

.....
 25 Christian Azar and Henning Rodhe, Targets for Stabilisation of CO₂, *Science*, 276, 20 juni 1997, p. 1818-9.
 26 De verhouding tussen CO₂ en koolstof is 3,7.

zijn minst een verdubbeling. Als het doel van de reductie zou zijn om, zeg maar, de huidige concentraties in atmosferische CO₂ te behouden (wat jaarlijks een reductie zou inhouden van om en bij de 3000 miljoen ton koolstof, ten opzichte van de huidige emissies betekent dat een reductie met de helft) dan zouden de marginale kosten van een dergelijke enorme reductie, te bewerkstelligen via technologische veranderingen of een verlaging van de economische activiteit (of de kosten van bijkomende absorptie door nieuwe plantengroei) veel hoger liggen dan bij de huidige 'joint implementation' experimenten. Costa Rica overwoog reeds de uitgifte van CO₂ absorptiecertificaten (bonds), die zouden gekocht worden door cement- of elektriciteitsondernemingen of andere buitenlandse maatschappijen die gedwongen worden de CO₂ uitstoot te verminderen of die ook door regeringen uit het Noorden zouden aangeschaft kunnen worden in naam van hun burgers. Het aanbod van dergelijke bijkomende bezinkingen zou evenwel een stuk hoger kunnen liggen dan de huidige vraag indien landen die veel groter zijn dan Costa Rica zouden worden inbegrepen, en de prijs zou laag liggen gezien het gebrek aan bereidheid om zich te verbinden tot uitstootverminderingen. Indien op mondiaal vlak aanzienlijke reducties zouden vereist zijn, dan zou een redelijke prijs voor dergelijke certificaten zich situeren rond de \$20 per ton Koolstof. Door de uitstoot niet te verminderen en de rest van de wereld zo bloot te stellen aan een verhoging van het broeikas-effect, en door in de feiten eigendomsrecht over alle koolstofbezinkingen op te eisen, hebben wij, burgers van de rijke landen, geld uigespard waarvan het bedrag min of meer berekend kan worden; dit is een deel van onze Ecologische Schuld.

Andere milieudiensten, het recyclen van voedingsstoffen, bodemvorming, verdediging van kustzones, waterverdamping, waterzuivering in 'wetlands', enz., bevonden zich ook buiten de markt, en waren, gelukkig, gratis. Maar niet alle mensen hebben gelijke toegang tot deze diensten. Dit gebrek aan gelijkwaardigheid was duidelijk zichtbaar in termen van de toegang tot de genetische rijkdommen van het Zuiden (waar de oorspronkelijke centra van landbouwdiversiteit te vinden zijn en waar er ook een veel grotere 'wilde' diversiteit aanwezig is). De onbetaalde steun die het Zuiden verleent aan de handelswaarde van landbouw en geneeskunde zou kunnen worden uitgerekend, al ligt in dit geval de grootste waarde ervan nog in de toekomst, en komt daarom de discount rate, toegepast om de huidige waarde van opties die in de toekomst verloren zullen zijn vanwege de 'genetische erosie', meespelen in de berekening. Dat is ook de eis van Farmers' Rights (die door de FAO wordt erkend al heeft dat in de praktijk geen enkel effect): traditionele landbouwers compenseren voor hun werk in bescherming en innovatie als verbeteraars van planten door de eeuwen heen, maakt deel uit van de Ecologische Schuld (vermits niets, of zo goed als niets, ooit betaald is geweest voor die zaden – noch voor de kennis erover – die in de traditionele landbouw werden ontwikkeld, en later gebruikt bij de ontwikkeling van commerciële zaden). Evenmin werd er zo goed als nooit betaald voor de kennis van geneeskrachtige planten. Maar het overhandigen van kennis, vrijwillig of anders gratis, die later niet commercieel wordt aangewend, zou geen compensatie hoeven te impliceren. Er zou zo bijvoorbeeld geen claim worden gelegd op het gebruik van maniok uit de Amerika's voor het voeden van Afrikanen, maar het gebruik van rubber of cocoa in Britse koloniale plantages is een ander paar mouwen. Gezien de enorme internationale transfer van planten en

huisdieren, alsook de kennis daaromtrent, na 1492, zou het er op het eerste gezicht kunnen op lijken dat het de moeite niet loont berekeningen van schulden en kredieten aan te leggen. Maar de verdeling van de biodiversiteit in de wereld laat raden dat de gratis informatiestroom eerder van het Zuiden naar het Noorden liep dan vice versa, terwijl de gecommercialiseerde informatie ('verbeterde' zaden, geëxtraheerde geneesmiddelen) aan de andere kant van Noord naar Zuid verloopt. Om het in de taal van vandaag te zeggen: er is haast zeker een aanzienlijke Ecologische Schuld vanwege de TRIPS en patenten die zouden kunnen bestaan hebben, en niet betaald werden.

De componenten van de Ecologische Schuld, uitgedrukt in geldtermen, zijn dan de volgende: Met betrekking tot de ecologisch onevenredige handel:

- De kosten van de herproductie, of onderhoud, of duurzaam management van de uitgevoerde hernieuwbare natuurrijdommen (waarvoor niet werd betaald). Bijvoorbeeld, het vervangen van de bodemvoedingsstoffen (nutriënten) die inherent zijn in landbouwexport.
- De geactualiseerde kosten van de onbeschikbaarheid in de toekomst van vernietigde natuurrijdommen. Bijvoorbeeld de olie en mineralen die niet langer beschikbaar zijn, of de vernietigde biodiversiteit. Dit bedrag laat zich moeilijk berekenen.
- De (onbetaalde) compensatie voor de lokale schade die door de uitvoer wordt aangericht (bijvoorbeeld de zwaveldioxide van de kopersmelters, de mijnterrils en ander afval, de weerslag op de gezondheid van bloemenexport, de watervervuiling wegens gebruik van kwik bij goudwinning) of de geactualiseerde waarde van de toekomstige schade veroorzaakt door daden uit verleden en heden.

Voor het gebrek aan betaling voor milieudiensten:

- De (niet betaalde) compensatie voor de nadelige effecten die het invoeren van vaste of vloeibare giftige afvalstoffen veroorzaken.
- De waarde van de gasvormige uitstoten die zonder kosten door de atmosfeer worden geabsorbeerd tot en met vandaag (voornamelijk CO₂), als gelijke rechten op de wereldbezinking worden voorondersteld. Dit kan worden berekend aan de hand van de kosten van noodzakelijke reducties die niet werden uitgevoerd, of, als alternatief hiervoor, met een berekening van de huidige waarde van de schade die zou worden veroorzaakt (dit is wel een moeilijker berekening). Als de noodzakelijke jaarlijkse reductie begroot wordt op rond de 3000 miljoen ton koolstof (wil men vermijden het koolstofgehalte in de atmosfeer nog verder te verhogen), en als de gemiddelde kost van de reductie op slechts \$20 per ton wordt geschat, dan komen we tot een bedrag van zo'n \$60.000 miljoen (één tiende van de Buitenlandse Schuld van Latijns-Amerika). Een bedrag dat de landen die overtollig CO₂ produceren elk jaar aan de rest van de wereld schuldig blijven.
- De waarde (tot op heden nooit betaald) van de informatie en kennis van vrijelijk weggegeven genetische rijkdommen, voor zover er commercieel gebruik van gemaakt werd.

We bedienen ons hier van de economische taal die overheerst in de machtscentra van deze wereld, om deze vraag naar de Ecologische Schuld te kunnen stellen,

zonder hierbij echter te vergeten dat de enige mogelijke fundering voor een waarlijk ecologische economie ligt in de diversiteit en de niet in commerciële termen uitdrukbare aard van waarden. Zo was, toen de U'wa van Colombië zich in 1997 verzetten tegen de intrede van oliemaatschappijen, hun sterkste argument niet dat van de economische kost van de externaliteiten, maar de sacrale aard van hun grondgebied. De beweging die in Thailand de eucalyptusplantages bestreed gebruikte ook bijwijlen religieuze taal om de bomen die door deze van de plantage werden bedreigd te beschermen met de oranjegele kledij van de buddhistische monniken en ze benoemden hun samenkomsten met de rieuë term pha pha ba, die normaal wordt toegepast voor de bouw van tempels. Er zijn dus nog andere idiomen dan die van de financiële wereld, die kunnen en moeten worden aangewend door het Zuiden.

Het idioom van Milieurechtvaardigheid, Environmental Justice, (gebruikt in de Verenigde Staten in de strijd tegen de onevenredige pollutie in gebieden die door minderheids- en lage inkomensgroepen worden bezet) steekt nu ook de kop op in een internationale context. De beweging in de VS voor milieurechtvaardigheid, en tegen 'milieuracisme', slaagde erin President Clinton een executive order te doen tekenen, nr. 12898 van 11 februari 1994 namelijk, dat federale overheden opdroeg in hun beleidsprogramma's rekening te houden met 'milieurechtvaardigheid' en deze ook te bereiken binnen het grondgebied van de Verenigde Staten en haar bezittingen. De onevenredige uitstoot van CO₂ of gevallen van 'biopiraterij', zijn duidelijke voorbeelden 'milieurechtvaardigheid' op internationaal vlak, maar Clinton heeft wat dat betreft geen uitspraken gedaan. Andere sociale actoren hebben reeds links gelegd tussen de VS-bewegingen voor Milieurechtvaardigheid en Mondiale Milieurechtvaardigheid. Sunita Narain geeft volgende uitleg: er is een verband tussen zij die in India een claim hebben gelegd op gelijke rechten voor koolstofbezinking, en zij die in de Verenigde Staten, lokaal en nationaal, de strijd voeren tegen 'milieuracisme'. "Daar deze groep op lokaal vlak reeds gestreden heeft voor milieurechtvaardigheid, voelen deze VS-activisten en -academici zich vanzelf aangetrokken tot de concepten die wij in ons boek naar voren brachten, en die rechtvaardigheid eisen in de mondiale ecologische regeerwijze."²⁷

Een ander idioom zou dat van de Milieu-Veiligheid kunnen zijn. De term 'veiligheid' wordt hier niet in de militaire zin gebruikt, maar eerder in de zin van die van voedselveiligheid, die wordt gebruikt om een landbouwbeleid te beschrijven dat voedselzekerheid zou bezorgen via het gebruik van lokale menselijke en landbouwrijksdommen. Milieurechtvaardigheid verwijst naar gegarandeerde toegang tot natuurrijksdommen en milieudiensten voor allen, niet enkel voor de rijken en machtigen. In feite is de inspanning die bepaalde landen zich getroosten om hun territoriale erfenis op te eisen of te verdedigen iets verwonderlijks als je die dan vergelijkt met de achteloosheid waarmee diezelfde landen afstand doen van hun natuurlijke erfgoed (en ook van hun cultureel erfgoed dat vaak nauw samenhangt met hun natuurlijke ergernis). Deze voortdurende overgave zou men kunnen interpreteren

.....
27 Notebook, informatiepamflet van het Centre for Science and the Environment, New-Delhi, n° 5, april-juni 1996: 1818-9.

als een bedreiging voor de veiligheid zelve. En zo kan het Zuiden argumenteren dat het Noorden een onevenredige grote hoeveelheid vervuiling (broeikasgassen inbegrepen) heeft geproduceerd, en dat nog doet, en dat het beslag legt op een buitensporige hoeveelheid natuurlijke grondstoffen, wat in tegenstrijd is met milieurechtvaardigheid, en de milieuveiligheid van het Zuiden op het spel zet.²⁸

Zullen claims voor Milieurechtvaardigheid en Milieuveiligheid effectief in het Noorden een ecologische aanpassing kunnen bewerkstelligen? In elk geval zijn ze perfect compatibel met, en worden ook versterkt door de claim voor een Ecologische Schuld. Een voordeel van de voorstelling van de Ecologische Schuld is dat ze wordt geformuleerd in de taal van economische boekhouding, een taal die het Noorden alleszins begrijpt, de taal van het geld namelijk, de taal van de 'bottom line'. Deze claim om die, in economische taal uitgedrukte, Ecologische Schuld ook echt te betalen, zou vanwege het Zuiden een sterke bijdrage kunnen betekenen om de economie van het Noorden op weg te helpen naar grotere duurzaamheid. Al zijn er in het Noorden dan welmenende stemmen die een reductie in materiaalgebruik met een factor 4 of zelfs 10 aanraden, klare tekenen van de 'ont-materialisering' van de rijke economieën zijn er vooralsnog niet te bespeuren (noch in verhouding tot het BNP, en nog veel minder in absolute termen)²⁹. De plundering van het Zuiden blijft met andere woorden nog groeien en hand in hand daarmee dus ook een economisch kwantificeerbare Ecologische Schuld. Als het mogelijk zou zijn de schraping van de Buitenlandse Schuld te bewerkstelligen omwille van die Ecologische Schuld, dan zou dit de druk kunnen verminderen op de natuurlijke grondstoffen en terzelfdertijd de situatie van de armen kunnen verbeteren. Maar de kwestie die op de agenda van de Latijns-Amerikaanse landen zelf geplaatst zou moeten worden, en bij internationale politieke discussies ook aan bod zou moeten komen, is niet enkel hoe het Latijns-Amerikaanse natuurlijke en sociale milieu kan vooruitgeholpen worden, maar ook hoe de claim voor de Ecologische Schuld die het Noorden heeft ten opzichte van het Zuiden gebruikt kan worden om dat Noorden te dwingen haar eigen 'ecologische aanpassingsprogramma's' in de praktijk te brengen.

Vertaling: Jan Matthieu

28 Norman Myers, *Ultimate Security, the Environmental Basis of Political Stability*, Island Press, Washington D.C. 1996 en het werk van Homer-Dixon en Peter Gleick. *Ecologia Politica* n° 8, 1994 en n° 15, 1998, bevatten een algemene inleiding tot de Milieuveiligheidskwestie van de hand van Rafael Grasa. De Noordelijke landen kunnen ook tot de bevinding komen dat de eigen veiligheid in het gedrang wordt gebracht door de ecologische veranderingen die door mensen worden veroorzaakt. Bijvoorbeeld het verhogen van het broeikas-effect en klimaatverandering zouden de Golfstroom kunnen beïnvloeden wat dan weer zou leiden tot een aanzienlijke verlaging van de temperatuur in het noordoosten van Europa. Maar hier is geen duidelijke internationale differentiatie tussen de 'schuldigen' en de 'slachtoffers' of tussen aanvallers en aangevallenen zoals bij de voorspelbare toename van het aantal en de ernst van overstromingen in sommige Zuidelijke landen.

29 Zie de studies van het Wuppertal Instituut, gepubliceerd door von Weizaecker en Schmidt-Bleek, en ook de zogeheten Carnoules Declaration, de artikels van Robert Ayers, "Limits to Growth", *Ecological Economics*, p. 19 (1996) pp. 117 - 134 en van De Bruyn en Opschoor, 'Developments in the throughput-income relationship', *Ecological Economics*, 20 (1997) pp. 255 - 268, en het rapport van het World Resource Institute, Wuppertal Instituut en andere instellingen onder de titel: *Resource Flows*, 1997.

“Joan Martinez Alier is Chileen en verbonden aan het Departement Economie en Economische Geschiedenis aan de Autonome Universiteit van Barcelona, Catalonië.”